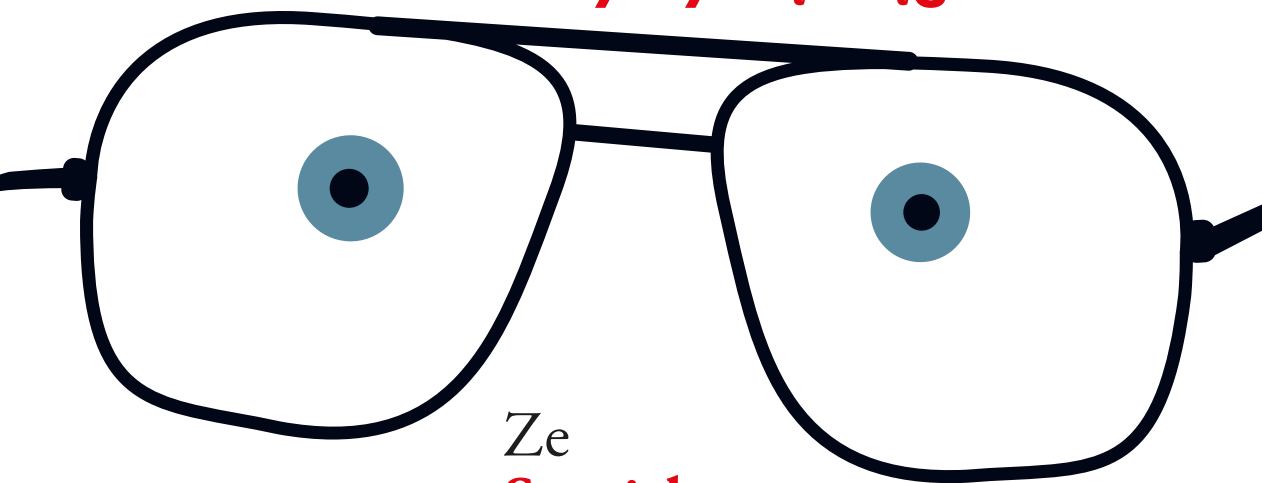

**Zadziwienie
i interpretacja,
czyli literatury
uczymy się ciągle**

Ze
**Stanisławem
Lemem**

rozmawia
Mateusz
Nowak

Mateusz Nowak – polonista, dziennikarz, rozmówca i komentator twórczości Stanisława Lema. W latach dziewięćdziesiątych przeprowadził szereg wywiadów z pisarzem; najobszerniejszy z nich przez lata pozostawał niepublikowany i stanowi główną część niniejszej książki. Refleksje Nowaka nad twórczością Lema łączą wrażliwość filozoficzną z osobistym doświadczeniem epoki przemian.

Piotr Gorliński-Kucik – polonista, badacz polskiej literatury XX i XXI wieku, *science fiction*, edytor. Pracuje na Uniwersytecie Śląskim w Katowicach. Autor książek *TechGnoza, uchronia, science fiction. Proza Jacka Dukaja* (Katowice 2017) oraz „*Jutro*”. *SF jako sposób myślenia* (Katowice 2024).

Paweł Jędrzejko – literaturoznawca, amerykański tłumacz, profesor Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach. Specjalizuje się w teorii literatury i literackich wątkach w filozofię egzystencji. Współzałożyciel i redaktor naczelny „*Review of International American Studies*”. Zastępca redaktora naczelnego czasopisma „*Er(r)go. Teoria – Literatura – Kultura*”.

Zadziwienie i interpretacja, czyli literatury uczymy się ciągle

Ze Stanisławem Lemem rozmawia Mateusz Nowak

Zdziwienie i interpretacja, czyli literatury uczymy się ciągle

Ze Stanisławem Lemem rozmawia Mateusz Nowak

Przedmowa

Stanisław Beres

Redakcja i opracowanie naukowe

Piotr Gorliński-Kucik i Paweł Jędrzejko

Recenzje
Agnieszka Gajewska
Paweł Majewski

Patronaty

Instytut Lema (Instytut Polska Przyszłości im. Stanisława Lema)

Polskie Towarzystwo Studiów nad Przyszłością

Miesięcznik „Śląsk”

Śląski Klub Fantastyki

Rozmowy z Mistrzem chciałbym zadedykować mojemu Synkowi Stasiowi, który nie zdążył ich przeczytać, moim Córkom Zosi i Julce, które jeszcze wiele mogą się z nich nauczyć, oraz mojej Żonie Ewie, bez której nieustannego wsparcia ta książka nigdy by nie powstała.

Mateusz Nowak

Spis treści

- Przedmowa / 9
(*Stanisław Beres*)
- Rozmawiać z Lemem / 27
(*Mateusz Nowak*)
- Stanisław Lem jako znawca literatury / 31
- Bezzębna mediokracja / 121
- Nad *Solaris* / 125
- Kosmos Internetu / 129
- Zagrożenia dla demokracji / 147
- Okiem długodystansowca / 161
- Posłowie. Między autokomentarzem a gawędą / 177
(*Piotr Gorliński-Kucik, Paweł Jędrzejko*)
- Nota edytorska / 185
(*Piotr Gorliński-Kucik, Paweł Jędrzejko*)
- Nota bibliograficzna / 187
- Wskazówki bibliograficzne / 189
- Indeks osobowy / 191
(*zestawił Piotr Gorliński-Kucik*)
- Summary / 199

Przedmowa

Spotkanie na swej drodze geniusza oraz możliwość gawędzenia z nim na tematy, które nas interesują, to przywilej władców i wyjątkowych szczęściarzy. Prawdziwy geniusz bowiem nie chadza drogami innych śmiertelników, zbyt ceni swój czas, by narazić się na jego utratę. Stanisław Lem cenił go szczególnie, podkreślał to wielokrotnie, a nawet wyznał kiedyś, że jego podkradanie to dla niego czyn równie podły jak zabicie kobiety czy dziecka, bo „nie ma cenniejszej substancji niż czas”. Przekonali się o tym liczni dziennikarze i wielbiciele twórczości pisarza, którzy bezskutecznie domagali się jego uwagi. Niektórzy przekonali się w sposób zdecydowanie przykry. Niedaleko szukać – sam byłem naocznym świadkiem gwałtownego wyrzucenia za drzwi austriackiej ekipy telewizyjnej, która próbowała wyegzekwować od Lema nagranie półgodzinnego dubla. Wyjątkowo szybko jej członkowie znaleźli się na trawniku, po czym zbierali z ziemi wyrzucane za drzwi kamery, statywy i monitory. Podobnego potraktowania doczekali się Jacek Żakowski i Piotr Najsztab, w latach 1996–1998 redaktorzy ówczesnego hitu TVP2 *Tok szok*. Wiemy o tym z relacji Tomasza Fiałkowskiego, autora tomu rozmów z pisarzem pod tytułem *Świat na krawędzi* (2000). Skoro zaś taka książka powstała, to znaczy, że byli jednak tacy, którzy dostąpili łaski i otrzymali zgodę na spotkanie (czasem niejedno) oraz przyjemność dialogowania. Do takich osób należy również autor tej przedmowy, który na podstawie serii nagrań rozmów przeprowadzonych w domu pisarza na podkrakowskich Klinach na przełomie roku 1981 i 1982 przygotował do druku tom *Rozmowy ze Stanisławem Lemem* (1986), który po latach został rozszerzony i przybrał – ukradziony przez kogoś w pierwszym wydaniu – tytuł *Tako rzecze... Lem...* (2002, 2018).

Można zatem powiedzieć, że mieliśmy do czynienia z legendą niedostępności Lema, który stworzył obraz własny jako samotnika, zamkniętego przed funkcjonariuszami świata mediów w jakiejś pieczarze lub na szklanej górze, broniącego zaciekle swojego bezcennego czasu, który usiłowano mu nieustannie, nieraz podstępnie, wydzierać. Prawda, jak to w życiu, była jednak o wiele bardziej złożona. Faktycznie z jednej strony autor *Solaris* był zmuszony do zbudowania wokół siebie ochronnego muru, gdyż inaczej po prostu nie mógłby pracować twórczo (był to w końcu autor wyjątkowo płodny i najchętniej w drugiej połowie

XX wieku czytany), a nawet życiowo funkcjonować. Z drugiej jednak znajdowali się czasem tacy, którzy – dzięki tym czy innym okolicznościom – przeniknęli do wnętrza jego twierdzy i spędzili w niej niemało czasu na pasjonujących (o czym świadczą drukowane owoce ich działań) rozmowach. Tak czy owak pojawienie się niniejszego tomu dialogów Mateusza Nowaka ze Stanisławem Lemem jest wydarzeniem godnym uwagi, bo w końcu rozmów rzek z autorem *Solaris* nie ma zbyt wielu. Przez całe dwie dekady po jego śmierci uważaliśmy nawet, że oprócz paru setek krótkich, okazjonalnych wywiadów prasowych, które publikowane były zwykle po pojawieniu się w księgarniach jego kolejnych utworów, za życia Lema powstały tylko dwa masywne zapisy jego wielogodzinnych rozmów-opowieści – zredagowane i podane do druku przez wspomnianego tu już Fiałkowskiego i przeze mnie. W rzeczywistości było ich więcej, ale części z nich nie doprowadzono do szczęśliwego końca, część nie została opublikowana, bo nie zgodził się na to sam Lem, część wciąż czeka na swoją szansę, a część... być może jeszcze kiedyś wychynie z niebytu jak właśnie dziś ta książka.

Nie jest najszcześniejszym pomysłem, aby autor wcześniejszych (o prawie czterdzieści lat) rozmów z pisarzem oceniał lub rekomendował swoją późniejszą – a zatem startującą z lepszej pozycji – konkurentkę. Bo każde zdanie musi zabrzmieć w takiej sytuacji nieszczerze. Nie jest za to od rzeczy, by dokonał uczciwej ewidencji tych przedsięwzięć, które powinny złożyć się na kolekcję rozmów rzek z pisarzem, a jednak są (z różnych powodów) bytem po części widmowym. Wszak jeszcze trzydzieści dwa lata temu najdłuższa z przedstawionych w tej książce rozmów była również tylko zbiorem nagrań, które Mateusz Nowak, wówczas student poznańskiej polonistyki, próbował przenieść na papier. Jak dowiemy się z jego przedmowy oraz z posłowie autorów tej edycji, zanim Nowak zdążył postawić ostatnią kropkę, do sprawy wmieszał się złowrogi los, który zatrzymał prace na aż trzydzieści lat. Ich wznowienie autor zawdzięcza swoim przyjaciółom, Piotrowi Gorlińskiemu-Kucikowi i Pawłowi Jędrzejce, którzy doprowadzili redakcyjnie tekst do obecnego kształtu, a dodatkowo opatrzyli rozmowy aparatem naukowym. Witając tę książkę w księgarniach, warto więc być świadomym nieprzewidywalności przeznaczeń. A wtedy myśl biegnie ku tym wszystkim, którzy tak jak Nowak spotykali się z pisarzem, a potem – co należy do sekretów kuchni – miesiącami lub latami przenosili treść nagrań na papier lub na twarde dyski. Jednym się poszczęściło i ich prace są obecne na rynku, innym mniej, bo zapisane kartki zalegają w szufladach lub wychynęły z nich tylko fragmentarycznie, a jeszcze innym wcale, co tylko potwierdza legendę o nieprzystępności lub trudnym charakterze pisarza.

O tym, jak w rozmowach rodziła się ta książka, opowiada w przedmowie sam autor – co jest jego osobistym przywilejem. O dalszych etapach jej powstawania mówią w posłowie wspomniani już (współ)redaktorzy, którzy wzięli na swoje barki niemały ciężar. W tej sytuacji zdecydowałem się poświęcić uwagę wcześniejszym rozmowom z pisarzem oraz paru refleksjom na temat tego gatunku, który absolutnie niesłusznie uchodzi za lekką, łatwą i przyjemną formę dziennikarską. A czym ona jest naprawdę, wiedzą tylko ci, którzy zmierzli się ze swoimi rozmówcami, a potem z adaptacją tego, co ci mówili, na „papierowe słowa”. Jestem pewien, że tym wcześniejszym konfrontacjom ze Stanisławem Lemem naprawdę należy się chwila uwagi i namysłu. Bo dużo one mówią o tym, kim był ten pisarz, a jeszcze więcej o gatunku literackim, jakim jest rozmowa rzeka. Przypominam, że w momencie, gdy rodziły się pierwsze rozmowy z Lemem, istniały w naszym piśmiennictwie tylko dwie pozycje tego rodzaju: *Rozmowy z Gombrowiczem* Dominique'a de Roux (1969) oraz *Mój wiek. Pamiętnik mówiony* Czesława Miłosza i Aleksandra Wata (1977). Obie mało dostępne, bo wydane na emigracji, więc w czasach PRL-u czytali je tylko nieliczni. Można przeto śmiało powiedzieć, że pierwsze rozmowy z Lemem przecierały ścieżkę temu gatunkowi.

W 1981 roku napisałem, podobnie jak autor tych rozmów, list do pisarza z propozycją spotkania przy magnetofonie. Nie posiadałem się ze szczęścia, gdy otrzymałem od Lema zaproszenie. Tak samo jak Mateusz Nowak tłukłem się nocnym pociągami do Krakowa, bladym świtem oczekiwałem na tramwaj i autobus, a potem brnąłem przez nieznanne mi podmiejskie osiedle z mnóstwem niespokojnych myśli w głowie. Do tego, co tam sobie myślałem i co zapewne myślał autor tych rozmów, wrócę trochę później. Teraz wystarczy powiedzieć, że w wyniku kilku, bo chyba nie kilkunastu, spotkań powstał tom, który ukazał się najpierw w wersji niemieckiej jako *Lem über Lem. Gespräche* w 1986 roku, a rok później w wersji polskiej w Wydawnictwie Literackim jako *Rozmowy z Lemem*. Było to wyjątkowo nieefektywne, mocno okrojone wydanie niskonakładowe, niekompatybilne ze światową pozycją pisarza, co było chyba złośliwością wydawcy, dygnitarza partyjnego, z którym Lem był w konflikcie. W 2002 roku opublikowano wersję rozmów poszerzoną o cztery rozdziały oraz liczne fragmenty wycięte przez cenzurę w pierwszym wydaniu. Nosila tytuł *Tako rzecze... Lem...!*. Dziesięć lat później opracowano wersję elektroniczną, najbliższą redaktorsko intencji autorów.

---

1 Był to oryginalny tytuł książki, uzgodniony przez rozmówców, ale zmieniony z nieznanych powodów przez wydawcę w pierwszym wydaniu z 1986 roku.

W pierwszym roku nowego stulecia Wydawnictwo Literackie opublikowało nowy konwersacyjny tom pisarza pod tytułem *Świat na krawędzi. Ze Stanisławem Lemem rozmawia Tomasz Fiałkowski*. Książka powstała spontanicznie, niejako z marszu, ponieważ w połowie lat dziewięćdziesiątych redakcja „Tygodnika Powszechnego” desygnowała redaktora Fiałkowskiego do nagrywania i spisywania cotygodniowych felietonów pisarza, któremu choroba unieruchomiła rękę. Z tych właśnie cyklicznych spotkań, zawsze trwających dłużej niż czas niezbędny do powstania kolejnego felietonu, zrodziła się idea opracowania również tomu rozmów. Ich autor nie potrafi już dziś powiedzieć, w jakim procencie tom powstał z naddatków nagrań „tygodnikowych”, a w jakim z rejestracji prowadzonych już po 1997 roku wyłącznie na użytek książkowy; w każdym razie publikacja stanowi rezultat niezliczonych przekomponowań, sklejanie rozrzuconych po różnych nagraniach wątków, nawet dopisywania pytań, co zresztą jest normalną praktyką dziennikarską.

Moje rozmowy z pisarzem, tak jak wywiady Fiałkowskiego, to realizacje niejako namaszczone przez Lema, bo opatrzone jego autoryzacją. Obok nich istnieją natomiast jeszcze inne rozmowy – opublikowane już bez autoryzacji, we fragmentach, nieopublikowane lub przerwane w fazie nagraniowej. Można nazwać je, przynajmniej po części, rozmowami widmami.

Wypada rozpocząć od rozmowy najciekawszej, zmaterializowanej tylko częściowo. Sześć lat temu ukazała się książka Ewy Lipskiej i Stanisława Lema *Boli tylko, gdy się śmieje... Listy i rozmowy*². Publikacja jest antologią listów, ale zamykają ją trzy rozdziały-rozmowy pt.: *Rozkosze motoryzacyjne*, *Nikomusie nie śniło* i *Między czosnkiem a wiecznością*. Uświadamiają nam one, że niedługo po pierwszych rozmowach była szansa na powstanie innej, cieplej w tonacji, „domowej” książki konwersacyjnej. Ponieważ Lipska była przyjaciółką pisarza, który cenił ją jako poetkę i lubił z nią gawędzić, niekiedy – trochę dla zabawy – włączali magnetofon w trakcie spotkań, bez myśli o publikacji tych nagrań. Były to zatem dialogi bez tak zwanego, mówiąc językiem młodzieży, „spinania się” – swobodne i bezpretensjonalne, mające dostarczyć obojgu przyjemności i stanowić pretekst do opowiadania sobie ciekawych rzeczy. Miało to miejsce niedługo po powrocie Lemów z Wiednia, a zatem po 1988 roku. Niektórzy z fanów pisarza żywili nadzieję, że wspomniane trzy rozmowy, opublikowane w „Gazecie Wyborczej”, otworzą cały ich tom, ale poetka szybko rozwiała złudzenia

---

2 S. Lem, E. Lipska, T. Lem, *Boli tylko, gdy się śmieje... Listy i rozmowy*, Wydawnictwo Literackie, Kraków 2018. Dialogi z Lemem znajdują się w ostatniej części książki (s. 189–262).

czytelników – poinformowała, że więcej nagrań po prostu nie ma. Czyli że ich nigdy więcej nie było albo bezpowrotnie zaginęły.

Kolejne trzy przedsięwzięcia rozmowowe trudno dokładnie ułożyć w czasie, a zatem trudno ustalić ich kolejność, ale jest pewne, że przypadły na początek lat dziewięćdziesiątych. Pierwsza z rozmów jest szczególnie zaskakująca – mowa o nagraniu telewizyjnym dla BBC, które przeprowadził w 1990 roku dokumentalista i producent filmowy Adam Ustynowicz. Jak wiemy, tego typu rejestracji Lem nie lubił szczególnie, bo zajmowały zawsze dużo czasu i łączyły się z dezorganizacją życia w domu. Trudno powiedzieć, dlaczego tym razem się zgodził, być może zaważył zawodowy profil dziennikarza, który zajmował się nowymi technologiami i badaniami kosmosu. Podczas kilku spotkań zarejestrowano na taśmie około pięciu godzin monologu Lema, co pozwoliło reżyserowi na zmontowanie filmu *Stanisław Lem. Science and fiction*, wyemitowanego ostatecznie w 1991 roku. Nie ma tu miejsca na opowiadanie o sukcesach tego obrazu, więc tylko dodam, że był on kilkakrotnie nagradzany oraz pokazywany w kilku krajach, w tym w Polsce.

Powodzenie tego projektu zaowocowało kolejnymi nagraniami – najpierw ośmioodcinkowego cyklu poświęconego *Summie technologiae* (1994), a potem dwóch debat pisarza – księdzem profesorem Michałem Hellerem (na temat kosmologii) oraz profesorem Leszkiem Kuźnickim (na temat ewolucji), które złożyły się na cykl *Rozmowy o początku* (1999).

Bezcennym plonem tych wszystkich filmów stało się około dwudziestu godzin nagrań roboczych, które można było przenieść na papier i opublikować, bo ilościowo wystarczyłyby na około czterystustronicową książkę. Na prośbę reżysera próbę taką podjął Marek Oramus, znany pisarz *science fiction* i eseista, który opracował najpierw (na podstawie materiału z pierwszego spośród wymienionych tu filmów) niedużą książeczkę rozmowową *Lem: autobiografia* (publikacja miała około pięciu arkuszy wydawniczych). Choć upłynęło już dwaście lat od zamknięcia tych prac, ich plonu nie udało się wydrukować.

Nie będzie przesady w stwierdzeniu, że choć Oramus napisał ważną i szanowaną książkę na temat pisarza pod tytułem *Bogowie Lema*, która miała dwa wydania, w latach 2006 i 2016, do rozmów z nim wyraźnie nie miał szczęścia lub ręki. Ale to zwykle wiadomo po, a nie przed. Wcześniej wszystko rysowało się w jasnych barwach, bo Lem cenił Oramusa, a Oramus cenił Lema. Kiedy więc autor *Trzeciego najazdu Marsjan* otrzymał od pisarza w 1995 roku propozycję nagrania rozmów, które zastąpiłyby wcześniejszą książkę opracowaną ze mną, bez ociągania podjął wyzwanie. Jak przebiegały te rozmowy, możemy dowiedzieć się ze wspomnień.

Jak wszyscy [...] wiedzą – wspomina – Lem był rozmówcą niezdyscyplinowanym. Nie dość, że gadał, co chciał, to jeszcze popadał w rozliczne dygresje, powtórki, stosował rozbiegówki słowne, porzucał zdania w połowie, bo miał już inną myśl, używał z upodobaniem ulubionych sformułowań³.

Jaki będzie finał tej współpracy, można się było spodziewać na podstawie tak zwanej wieści gminnej, a przede wszystkim moich doświadczeń jako pierwszego rozmówcy Lema, które *expressis verbis* opisałem najpierw w przedmowie do pierwszego, a później – jeszcze dobitniej – drugiego wydania *Tako rzecze... Lem*.

Stanisław Lem był rozmówcą tyleż urzekającym, co kłopotliwym. Jego niewiarygodnie rozległy horyzont wiedzy [...], pomnożony przez temperament gawędziarza i polemisty, ustawiał go z miejsca w pozycji mędrca i preceptora, co znacznie utrudniało rozmowę, bo jak okiełznać filozofa-wieszca, który na dodatek bywa od czasu do czasu Swawolnym Dyziem. Autor *Summary technologiae* łamał więc *a priori* uzgodnione osie tematyczne i problemowe, prowadząc często – równoległe do porządku rozmowy narzucanego przez kolejne pytania – dialog z samym sobą, a zarazem z najnowszymi teoriami i koncepcjami, które zrodziła przyrodoznawcza i antropologiczna refleksja naszej doby. Aby podjąć prawdziwie partnerską i kompetentną dyskusję naukową z Lemem, potrzebna byłaby wiedza, jaką dysponuje wyłącznie zespół ekspertów kilkunastu dyscyplin, zwłaszcza nauk ścisłych. Taką wiedzę zaś posiadała w Polsce tylko jedna osoba – właśnie bohater tej książki⁴.

Największym problemem był jednak gawędziarski temperament Lema, uniemożliwiający rzeczywisty dialog, więc nieuchronnie Oramus stawał się słuchaczem, coraz bardziej biernym, a w miarę upływu czasu porzucał wiarę w to, że uda mu się kontrolować wartką rzekę myśli, refleksji i skojarzeń pisarza. A dla ambitnego i obdarzonego niezłą wiedzą rozmówcy jest to rola naprawdę trudna. Już spisując pierwsze, niemożliwe do utrzymania w jakichkolwiek ryzach monologi Lema, które myślowo nieustannie rozbiegały się niczym zające na polu, Oramus zrozumiał, że to rodzaj pułapki, bo opracowanie tekstu

---

3 M. Oramus, *Przedmowa*, w: *Lem: autobiografia*, komputeropis, s. 1. Za udostępnienie tej przedmowy dziękuję Markowi Oramusowi (i Adamowi Ustynowiczowi).

4 S. Bereś, *O starych i nowych rozmowach ze Stanisławem Lemem*, w: S. Bereś, S. Lem, *Tako rzecze... Lem. Ze Stanisławem Lemem rozmawia Stanisław Bereś*, wyd. 3, Wydawnictwo Literackie, Kraków 2018, s. 7.

wymaga gigantycznego wysiłku i nie daje gwarancji szczęśliwego zakończenia. Stąd napisał do pisarza list, w którym żartobliwie nazwał sytuację i zaproponował zmianę reguł komunikacyjnych, co wyraźnie nie spodobało się Lemowi, a ponieważ zbiegło się to z przesłaniem fragmentu ich rozmów do autoryzacji, autor *Solaris* powiadomił Oramusa, że nie jest zadowolony z ich wyniku, więc kończy je definitywnie.

W mojej opinii reakcja obu pisarzy była zbyt nerwowa, bo przy większych talentach dyplomatycznych byłaby szansa na ciekawą i inspirującą rozmowę rzekę, czego dowodzą trzy wywiady Oramusa z Lemem, opublikowane w *Bo-gach Lema: Jestem Casanovą nauki, Nie jestem prorokiem zagłady oraz Cywilizacja nie stawia oporu*⁵.

Ta nieudana przymiarka nie zniechęciła Lema; już dwa lata później powrócił do tego samego pomysłu, chociaż już w duecie z kimś innym. Tym razem jego wybrańcem został trzydziestoletni wówczas, świetnie zapowiadający się historyk literatury z Instytutu Badań Literackich Adam Makowski (1967–1999). Historia tych kolejnych rozmów jest otoczona milczeniem – zarówno ze strony wydawcy, jak i rodziny Lema. To znaczy – nikt nie przeczy, że książka o objętości dziesięciu arkuszy wydawniczych powstała i trafiła równocześnie w ręce pisarza oraz redaktorów WL, ale wszyscy wstrzymują się od komentarzy. W każdym razie jedno jest pewne: z nieznanых powodów Lem nagle, w twardych słowach, nakazał wyrzucenie książki do kosza i kategorycznie zakazał jakichkolwiek prac nad nią. Co więcej, bez pardonowo zerwał kontakty z autorem. Bez wątpienia był to dla młodego badacza wielki cios, z którego – jak wiem – nie zdążył się podnieść, ponieważ dwa lata później, ostatniego dnia XX wieku, zginął w tajemniczych okolicznościach w mieszkaniu swoich rodziców, którym się opiekował w czasie ich wyjazdu.

Historię oraz zawartość tego maszynopisu omówiłem w artykule pod tytułem *Rozmowy-widma*⁶, więc nie ma powodu, by je tutaj powtarzać. W skrócie powiem tylko, że nie jest jasne, dlaczego Lem podjął tak drastyczną decyzję. Być może zareagował w ten sposób na liczne warsztatowe i językowe niedoróbki, które wyprowadziły go z równowagi, choć powiem uczciwie, że ich ilość i charakter nie kwalifikowały tekstu do całkowitej eliminacji, bo przy odpowiednim nakładzie pracy były możliwe do skorygowania. Nie jest jednak wykluczone, że

---

5 M. Oramus, *Bo-gowie Lema*, Wydawnictwo Kurpisz–Replika, Przeźmierowo–Zakrzewo, 2007, s. 58–84, 118–128, 167–195.

6 S. Bereś, *Rozmowy-widma*, w: *O Lemie i po Lemie*, księga konferencyjna pod red. M. Kraski, Uniwersytet Gdański, Gdańsk (w druku).

zareagował tak na repetycyjny charakter tych rozmów, bo materiałowo mocno powielają wcześniejsze rozmowy rzeki pisarza. Co więcej, zawierały niezliczone powtórzenia myśli, wyartykułowanych już we wcześniejszych rozdziałach i akapitach, więc mamy wrażenie krążenia do znudzenia tymi samymi ulicznymi, tyle że przemierzonymi z różnych stron.

Tajemnicą poliszynela jest, że Lem swoim kolejnym interlokutorom serwował niemal te same opowieści, co więcej – przekazywał je za pomocą tych samych słów i związków zdaniowych, jakby miał je odcisnięte w pamięciowej matrycy. Poza tym często meandrował i wpadał w tematyczne dryfy. Nie jest to zresztą przypadłość tylko tego autora, bo cechuje ona większość pisarzy, którzy doczekali się więcej niż jednej rozmowy rzeki. Doświadczeni dziennikarze i redaktorzy specjalizujący się w tym gatunku potrafią unikać tych pułapek – mocno przycinają teksty swoich wywiadów i poważnie je przemodelowują kompozycyjnie. Autorzy niedoświadczeni, uważający, że nic z tego, co mają im do powiedzenia ich idole, nie może być uronione, dają się złapać we wspomnianą pułapkę, tymczasem pisarze, widząc taki efekt, wpadają w irytację – przecież nie mają czasu na forsowne, wielotygodniowe autoryzacje. Nierzadko otrzymując takie teksty do zatwierdzenia, są nieświadomi, że to po prostu wierne odwzorowanie ich monologów. A jak już wiemy, Lem monologował stale, całymi kwadransami, a nawet godzinami.

Zastanawiając się nad przyczyną niepowodzenia Makowskiego, trzeba wziąć też pod uwagę jego dziennikarską pasywność, czyli niechęć do rzeczywistego dialogu, który opiera się jednak na obustronnej aktywności, walce o własne zdanie, a przynajmniej na woli jego artykułowania i uzasadniania. Jak już wiemy, Stanisław Lem był w tym zakresie wyjątkowo trudnym partnerem, bo budził w swych rozmówcach respekt, a często i lęk, co odbierało im inicjatywę i odwagę do przyznania sobie roli partnera, a zatem kogoś, kto też ma prawo do racji, a nawet sprzeciwu. Bez wątplenia ciężar autorytetu, świadomość ogromu wiedzy pisarza i jego mentorska energia przytłoczyły młodego rozmówcę. Ale za to zapewne przyświecała mu bezgraniczna wiara, że gawędziarska nawigacja Lema doprowadzi ich tak czy owak do właściwego celu. Jak widać, tak się nie stało, bo opowiadając o swojej twórczości, pisarz spontanicznie zdawał się na swoją swadę i rutynę, gdy już jednak widział tekst na papierze, doskonale zdawał sobie sprawę, jak wiele razy przemierzył przetarte wcześniej drogi i ścieżki.

Ostatnie opublikowane rozmowy, o których wypada tu wspomnieć, znalazły się w niedużym tomie Petera Swirskiego, profesora University of Alberta w Edmonton (w Kanadzie), pod tytułem *Świat według Lema*, opublikowanym w 2016 roku przez Stowarzyszenie Inicjatyw Wydawniczych w Katowicach.

Rozmawiać z Lemem

Fascynujące, jak wiele w naszym życiu zależy od przypadku. Niniejszy tom, którego pierwszą część stanowi jeden z zapewne ostatnich, niepublikowanych wywiadów ze Stanisławem Lemem, nie ukazałby się, gdyby nie seria przypadków właśnie.

W latach dziewięćdziesiątych XX wieku, gdy byłem studentem polonistyki na Uniwersytecie im. Adama Mickiewicza w Poznaniu i pracowałem nad magisterium o *Filozofii przypadku*, napisałem do Stanisława Lema list z prośbą o spotkanie. W odpowiedzi, na którą, szczerze mówiąc, nie liczyłem, a której pierwsze słowa brzmiały: „Szanowny Panie, owszem”, otrzymałem zaproszenie do Krakowa. Stało się to bez protekcji, bez pośrednictwa kogoś, kto znał pisarza. Jeden z najważniejszych polskich pisarzy XX wieku znalazł czas na rozmowę z nikomu nieznanym studentem. W kwietniu 1992 roku dotarłem na krakowskie Kliny komunikacją publiczną: pociągiem, tramwajem, w końcu piechotą. W przydomowym ogródku poznałem Barbarę Lem, która przerwawszy pielienienie grządek, zaprowadziła mnie do salonu. Po chwili pojawił się w nim, zadziwiająco swobodny, Stanisław Lem. Po wymianie grzeczności przystąpiliśmy do rozmowy.

Moja wizyta w Krakowie trwała trzy dni. Każdego z nich pisarz poświęcał mi mniej więcej dwie i pół godziny swojego czasu. Choć zadawałem pytania wedle zaplanowanego porządku, to rozmowa grzęzła w dygresjach. Po każdej z takich sesji miałem czas na uporządkowanie materiału, a kolejnego dnia mogłem poprosić o uzupełnienia.

Pokłósiem tej pierwszej wizyty było pięć dziewięćdziesięciminutowych kaset magnetofonowych, materiał na nich zapisany później zdigitalizowano. Była to najdłuższa i najbardziej owocna rozmowa z pisarzem. Dotyczyła *Filozofii przypadku*, a Lem chętnie uzupełniał swoje wcześniejsze o ponad dwadzieścia lat rozważania nowymi refleksjami, wskazywał obszary, które jego zdaniem się zdezaktualizowały lub uległy zmianie. Wypowiedzi pisarza nie są hermetyczne, przeciwnie – zapis rozmowy z kwietnia roku 1992 to materiał ciekawy, nie tylko ze względu na zakres i wagę poruszanych tematów, lecz także na bezkompromisowość polemik z wielkimi nazwiskami i teoriami naukowymi. Lem jest przekorny, odwraca stawiane pytania, bawi się kontekstami, przywołuje czasem

Nota bibliograficzna

Stanisław Lem jako znawca literatury – rozmowa przeprowadzona w dniach 22–24 kwietnia 1992 roku.

Bezzębna mediokracja – rozmowa przeprowadzona na przełomie stycznia i lutego 1996 roku; opublikowana pierwotnie jako: *Bezzębna mediokracja. Rozmowa ze Stanisławem Lemem*, „Wprost” 1996, nr 7, s. 68.

Nad „Solaris” – rozmowa przeprowadzona na przełomie marca i kwietnia 1996 roku; opublikowana pierwotnie jako: *Ze Stanisławem Lemem o „Solaris”*, „Arkusze” 1996, nr 12, s. 2.

Kosmos Internetu – rozmowa przeprowadzona w styczniu 2000 roku; opublikowana pierwotnie jako: *W sieci. Rozmowa ze Stanisławem Lemem*, „Wprost” 2000, nr 9, s. 88–89; oraz jako: *Klonowanie nie jest nam potrzebne. Ze Stanisławem Lemem rozmawia Mateusz Nowak*, „Czas Kultury” 1999/2000, nr 6/1, s. 70–75.

Zagrożenia dla demokracji – rozmowa przeprowadzona na przełomie września i października 2001 roku.

Okiem długodystansowca – rozmowa przeprowadzona w 2004 roku; pierwotnie opublikowana jako: *Okiem długodystansowca. Rozmowa ze Stanisławem Lemem*, „Polonistyka” 2004, nr 8, s. 46–51.

Wskazówki bibliograficzne

Prezentowana bibliografia publikacji niebeletrystycznych Stanisława Lema, ułożonych chronologicznie, nie jest zestawieniem kompletnym, ma stanowić punkt wyjścia dalszych studiów i przewodnik po nieliterackich tekstach pisarza. Spis ten uwzględnia kolejne wydania, o ile poczyniono w nich istotne zmiany merytoryczne (nie ujmujemy w nim wydań zbiorowych). W bibliografii wskazaliśmy też trzy rozmowy-rzeki – Lem rozmawiał ze Stanisławem Beresiem, z Tomaszem Fiałkowskim oraz Peterem Swirskim.

Dialogi, Wydawnictwo Literackie, Kraków 1957 (wyd. 2, Wydawnictwo Literackie, Kraków 1972).

Wejście na orbitę, Wydawnictwo Literackie, Kraków 1962.

Summa technologiae, Wydawnictwo Literackie, Kraków 1964 (wyd. 4 poszerz., Wydawnictwo Lubelskie, Lublin 1984).

Filozofia przypadku. Literatura w świetle empirii, Wydawnictwo Literackie, Kraków 1968 (T. 1–2, wyd. 2, Wydawnictwo Literackie, Kraków 1975; T. 1–2, wyd. 3, Wydawnictwo Literackie, Kraków 1988).

Fantastyka i futurologia, T. 1–2, Wydawnictwo Literackie, Kraków 1970 (T. 1–2, wyd. 2, Wydawnictwo Literackie, Kraków 1973).

Rozprawy i szkice, Wydawnictwo Literackie, Kraków 1975 (wydanie rozszerz.: *Mój pogląd na literaturę. Rozprawy i szkice*, Wydawnictwo Literackie, Kraków 2003).

Lube czasy, ułożył T. Fiałkowski, Znak, Kraków 1995 (teksty publikowane w „Tygodniku Powszechnym” w latach 1994–1995).

Sex Wars, Niezależna Oficyna Wydawnicza, Warszawa 1996 (między innymi teksty z cyklu *Rozważania sylwiczne*, publikowane w „Odrze” w latach 1992–1995; wyd. rozszerz.: Wydawnictwo Literackie, Kraków 2004 – teksty z lat 1993–2003).

Tajemnica chińskiego pokoju, Universitas, Kraków 1996 (wyd. 2, poszerz.: Universitas, Kraków 1996).

Dziury w całym, ułożył T. Fiałkowski, Znak, Kraków 1997 (teksty publikowane w „Tygodniku Powszechnym” w cyklu *Świat według Lema* w latach 1995–1997).

Bomba megabitowa, posł. J. Jarzębski, Wydawnictwo Literackie, Kraków 1999.

Okamgnienie, Wydawnictwo Literackie, Kraków 2000.

- Świat na krawędzi.** *Ze Stanisławem Lemem rozmawia Tomasz Fiałkowski*, Wydawnictwo Literackie, Kraków 2000.
- Tako rzecze... Lem...** *Ze Stanisławem Lemem rozmawia Stanisław Bereś*, wyd. 2 poszerz., Wydawnictwo Literackie, Kraków 2002 (wyd. rozszerz. i pozbawione ingerencji cenzury; wyd. 1: *Rozmowy ze Stanisławem Lemem*, Wydawnictwo Literackie, Kraków 1987).
- Dylematy**, posł. J. Jarzębski, Wydawnictwo Literackie, Kraków 2003 (teksty publikowane w różnych czasopismach oraz we wcześniejszych zbiorach).
- Mój pogląd na literaturę.** *Rozprawy i szkice*, posł. J. Jarzębski, Wydawnictwo Literackie, Kraków 2003 (rozszerz. wydanie tomu *Rozprawy i szkice*).
- Krótkie zwarcia**, wybrał i ułożył T. Fiałkowski, posł. J. Jarzębski, Wydawnictwo Literackie, Kraków 2004 (teksty publikowane w „Tygodniku Powszechnym”, w tym we wcześniejszych zbiorach).
- Rasa drapieżców.** *Teksty ostatnie*, wybór i posł. T. Fiałkowski, Wydawnictwo Literackie, Kraków 2006 (teksty publikowane w „Tygodniku Powszechnym” w latach 2004–2006).
- Planeta LEMa.** *Felietony ponadczasowe*, wybór W. Zemek, posł. J. Jarzębski, Wydawnictwo Literackie, Kraków 2016 (wybór tekstów z tomów: *Wejście na orbitę*, *Sex Wars*, *Tajemnica chińskiego pokoju*, *Bomba megabitowa*, *Dylematy*, *Krótkie zwarcia*, *Rasa drapieżców*; cykl felietonów *Czy jesteśmy sami w Kosmosie* z lat 1978–1979 publikowanych w tygodniku „itd.”).
- Świat według Lema.** *O literaturze, filozofii i nauce. Ze Stanisławem Lemem rozmawia Peter Swirski*, przeł. P. Powolny, M. Wojtunik-Ricketts, Stowarzyszenie Inicjatyw Wydawniczych, Katowice 2016.
- Diabeł i arcydzieło.** *Teksty przelomowe*, wybór W. Zemek, posł. J. Jarzębski, Wydawnictwo Literackie, Kraków 2018 (wybór tekstów z tomów: *Dialogi*, *Summa technologiae*, *Filozofia przypadku*, *Fantastyka i futurologia*, *Golem XIV*, *Biblioteka XXI wieku*, *Mój pogląd na literaturę*; teksty z różnych czasopism).

Indeks osobowy

A

Abernathy Robert 87
Adler Alfred 103
Anderman Janusz 32
Annaud Jean-Jacques 42
Arystoteles, filozof grecki 38, 70
Asimov Isaac 99

B

Bach Jan Sebastian 116
Balcerzan Edward 95
Barańczak Stanisław 90, 95
Barrie James Matthew 43
Barthes Roland 87, 88
Bartoszewski Władysław 21, 22, 146
Bartoszyński Kazimierz 91
Beckett Samuel 70
Beecher Stowe Harriet Elisabeth 83
Beethoven Ludwig von 116
Bellow Saul 52, 170
Berent Waclaw 175
Bereś Stanisław 14, 15, 97, 98, 113, 119, 189
Bereś Witold 62
Bereza Henryk 32, 33
Białoborski Eustachy 110
Bielecki Jan Krzysztof 71, 85
Bieroń Tomasz 93
Bilikiewicz-Blanc Danuta 40
Błoński Jan 21, 33, 86, 163
Bohun Iwan 64
Borowski Tadeusz 164
Boy-Żeleński Tadeusz 39

Brandys Kazimierz 130, 168, 169
Bratny Roman (właśc. Roman Mularczyk)
79
Broński Maciej zob. Skalmowski Wojciech
Brzozowski Zbigniew 32
Bunsch Karol 56
Buñuel Luis 94
Burroughs Edgar Rice 43
Bush George W. 151, 152, 155, 156, 157, 158
Butor Michel 70
Buzek Jerzy 133, 146

C

Caillois Roger 86
Cameron James 143, 158
Carter Jimmy (właśc. James Earl Carter Jr.) 152
Chardin Teilhard de 119
Chączyńska Zofia 76
Chmielewska Joanna 166
Chmielnicki Bohdan 64, 112
Chomeini, ajatollah 72, 93
Choynowski Mieczysław 82
Christie Agatha 55, 115
Chrzanowski Wiesław 71
Chwin Stefan 167
Conan Doyle Arthur 115
Condry John 134
Conrad Joseph (właśc. Józef Teodor Konrad Korzeniowski) 35, 43, 88, 110, 175
Cooper Merian C. 43
Coppola Francis Ford 41

Courths-Mahler Hedwig 37
Czałczyńska Barbara 91
Czapliński Przemysław 161, 173
Czyżewski Lech 52

Č

Čapek Karel 76

D

Dalí Salvador 94
Darwin Karol 100
Dąbrowska Maria 35, 69, 90, 163
Defoe Daniel 39
Delić Denis 166
Derrida Jacques 39, 63, 102, 105, 139
Dick Philip K. 99, 171, 172
Dobraczyński Jan 37
Donner Richard 41
Dostojewski Fiodor 47, 48
Doyle Arthur Conan 106
Drewnowski Tadeusz 163
Drzędzon Jan 32
Dukaj Jacek 161
Dumas Alexandre 43, 88
Dunin-Wąsowicz Paweł 174

E

Eco Umberto 42, 51
Eddington Arthur Stanley 81
Einstein Albert 81, 82
Emmerich Roland 158
Epicharm z Kos, grecki komediopisarz
i filozof 38

F

Fiala Adam 32
Fiałkowski Tomasz 9, 10, 12, 24, 148, 189,

Fik Marta 100
Filipiak Izabela 59
Filipowicz Kornel 169
Fink Ida 168
Fiut Aleksander 44, 112, 167
Flaszen Ludwik 163
French Carolyn 45
Freud Sigmund 103
Fukuyama Francis 93, 99

G

Gadomska Katarzyna 87
Gajewska Agnieszka 44, 45, 52, 53, 99, 171,
172
Galczyński Konstanty Ildefons 90, 164,
174
Geier Manfred 66, 67
Giacometti Alberto 167
Giedroyc Jerzy 45, 85, 146, 163, 164
Gierek Edward 57
Głowiński Michał 96, 167
Gołubiew Antoni 172
Gombrowicz Rita 76
Gombrowicz Witold 44, 45, 61, 75, 76, 80,
89, 112, 116, 162, 163, 168
Gomułka Władysław 57, 79
Gorbaczow Michaił 85
Gorliński-Kucik Piotr 10, 29
Grabiński Stefan 168
Grass Günter 175
Griese Friedrich 50
Grochola Katarzyna 166
Gromek Joanna 163
Grydzewski Mieczysław (właśc. Mieczysław
Grützhändler) 174

H

Haider Jörg 133, 136

Hammurabi, władca Babilonii 148
Has Wojciech 169
Heller Michał 13, 22
Herbert Zbigniew 36, 68
Hernas Czesław 166
Hesse Hermann 54
Hitler Adolf 159
Hłasko Marek 32
Homer, poeta grecki 67
Husarska Anna 76
Hussarski Roman 69
Husserl Edmund 73

I

Ingarden Roman 72, 74, 75, 179
Iwaszkiewicz Jarosław 32, 165

J

Jagiello Michał 32
Jakobson Roman 25
Jamroziak Wojciech 95
Janajew Giennadij Iwanowicz 85
Jan III Sobieski, król Polski 83
Jan II Kazimierz, król Polski 81
Jaruzelski Wojciech 53
Jarzębski Jerzy 44, 65, 67, 91, 101, 104,
105, 113, 117, 118, 120, 126, 129, 148, 173,
189, 190
Jelcyn Borys 85, 141
Jeleński Konstanty 163
Jerzy, święty 76
Jezus Chrystus 71
Joyce James 107
Jung Carl Gustav 103
Jędrzejko Paweł 10, 29

K

Kaden-Bandrowski Juliusz 52, 85, 169

Kafka Franz 107
Kaligula (Gaius Iulius Caesar Augustus
Germanicus), cesarz rzymski 53
Kaliszuk Przemysław 33
Kandel Michael 17, 40, 118, 123
Kapuściński Ryszard 149
Karsov Nina 45
Kasparow Garri 73
Kijowski Andrzej 163
Kirsch Donat 32
Kiszczak Czesław 62
Klimt Gustav 42
Kłobukowski Michał 47
Kmita Jerzy 95, 96
Knapp Radek 31, 170, 171, 182
Knight Damon 171
Kohl Helmut 141
Kołakowski Leszek 38, 96, 102, 143
Kołątaj Monika 151
Kornhauser Julian 167
Korwin-Mikke Janusz 146
Kossak Juliusz 54
Kossak-Szczucka Zofia 115
Kot Karolina 87
Kotkowski Andrzej 68
Kot Wiesław 28
Krall Hanna (właśc. Hanna Szperkowicz)
168
Kraska Mariusz 15
Kraszewski Józef Ignacy 55
Król Marcin 134
Krzyżanowski Julian 166
Kubrick Stanley 47
Kunicki Leszek 13
Kuniczak W.S. 44
Kurski Jarosław 159
Kurz Andrzej 98
Kwaśniewski Aleksander 98, 145

L

Lange Antoni 169
Le Guin Ursula 171
Lem Barbara 27
Lemowie, rodzina 12, 97
Lem Stanisław 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 26, 27, 28, 31, 33, 34, 35, 38, 40, 41, 42, 44, 45, 47, 48, 50, 52, 53, 55, 58, 60, 61, 63, 64, 66, 67, 69, 70, 73, 74, 75, 76, 77, 80, 81, 82, 87, 91, 92, 93, 96, 97, 98, 99, 100, 104, 107, 109, 110, 113, 114, 116, 117, 118, 119, 120, 121, 123, 125, 126, 129, 131, 132, 133, 134, 136, 138, 140, 141, 142, 143, 145, 146, 147, 148, 150, 151, 153, 159, 161, 162, 163, 164, 168, 171, 172, 175, 177, 178, 179, 180, 181, 182, 183, 185, 189
Lem Tomasz 12, 171, 185
Lenin Włodzimierz 84, 132
Leonadro da Vinci 95
Lepper Andrzej 158, 159
Leśmian Bolesław (właśc. Bolesław Lesmann) 45
Le Tellier Michel 48
Lévi-Strauss Claude 45, 103
Lewandowski Konrad T. 174
Lindbergh Charles 121
Lipska Ewa 12, 21, 22
Lisiecka Sława 170
Lucas George 132
Ludlum Robert 56
Ludwik XIV, król Francji 48
Ludwik Burbon, syn Ludwika XIV, króla Francji 48
Lyne Adrian 47

Ł

Łoziński Józef 32, 33, 111

Łukaszenka Alaksandr 159

M

Maetzig Kurt 144
Makowski Adam 15, 16
Mandelsztam Osip 79
Mann Thomas 38, 54, 77, 172
Man Paul de 39
Margański Janusz 162
Markiewicz Henryk 86, 91, 95, 96, 112
Marks Karol 84
Masłowska Dorota 172, 174
May Karol 37, 43, 71
Mazowiecki Tadeusz 62
McLuhan Marshall 102
Meyer Nicholas 158
Michał Anioł (właśc. Michelangelo di Ludovico Buonarroti Simoni) 89
Michnik Adam 54, 72
Mickiewicz Adam 77, 83, 112, 113, 168
Miklaszewski Krzysztof 76
Miller Henry 94, 108, 114
Miłosz Czesław 11, 92, 141, 142, 163, 164, 165, 170
Minsky Marvin 131
Mitchell Margaret 37
Mniszkówna Helena 54, 86, 111, 112
Modzelewski Karol 146
Molier (Molière) (właśc. Jean Baptiste Poquelin) 62
Monroe Marylin 91
Monteskiusz (właśc. Charles Louis de Secondat) 101
Mrozowski Maciej 134
Mrożek Sławomir 21, 123
Murate Yoshiharu 91
Musil Robert 77, 107
Myszkowski Krzysztof 167

N

Nabokov Vladimir 47, 91
Naganowski Egon 107
Najsztub Piotr 9
Nałkowska Zofia 60
Natanson Jacek 32
Neron, cesarz Rzymu 53
Niedzielski Lech 134
Niesiołowski Stefan 113
Nirenburg Borys 125
Nowak-Jeziorański Jan (właśc. Zdzisław Antoni Jeziorański) 159
Nowak Mateusz 10, 19, 20, 23, 24, 26, 31, 34, 121, 125, 129, 147, 161, 177, 182, 183, 185
Nowakowski Marek 53, 57
Nowak Stanisław 21
Nürenberger Hilde 97

O

Oleksy Józef 146
Olszewski Jan 102
Oramus Marek 13, 14, 15, 99
Orbitowski Łukasz 174
Orliński Wojciech 42
Orski Mieczysław 162
Osadnik Waclaw 17
Osama bin Laden, Usama ibn Ladin 149, 152, 153, 155, 158

P

Paczkowski Andrzej 53
Paganini Niccolò 82
Pahlen von der E. 81
Parnicki Teodor 115
Pasek Jan Chryzostom 89
Pastuszek Andrzej 32
Paszkowski Józef 90
Pawlikowska-Jasnorzewska Maria 54

Penderecki Krzysztof 100
Pepys Samuel 69, 70, 75, 90, 182
Piasecki Stanisław 164
Piątek Tomasz 174
Picasso Pablo 51
Piestrak Marek 144
Pilch Jerzy 142
Piłsudski Józef 84, 141
Pipes Daniel 72
Podbielski Henryk 38
Podsiadło Jacek 59
Poe Edgar Allan 106
Popper Karl 134, 139
Postman Neil 134
Powolny Paweł 17, 190
Prus Bolesław (właśc. Aleksander Głowacki) 55, 60, 114
Puszkina Aleksander 56, 152
Putin Władimir 133, 141, 142, 154
Puzo Mario 41

R

Rabelais François 101
Radziwiłł Bogusław 74
Radziwiłł Krzysztof 107
Ratajczak Wiesław 35
Reich-Ranicki Marcel 170
Reitman Ivan 94
Rej Mikołaj 89
Reuter Jens 40
Reymont Władysław 55, 142
Rice Condoleezza 151, 152, 155
Ripley Alexandra 37
Robbe-Grillet Alain 70, 116, 117
Robertson George 153
Rodziewiczówna Maria 79
Rorty Richard 139
Rottensteiner Franz 31, 41, 77, 170

Roux Dominique de 11
Różewicz Stanisław 52
Różycki Tomasz 162
Rushdie Ahmed Salman 72, 93
Rybicki Jan 44
Rymkiewicz Jarosław Marek 53, 167
Rzeszutnik Jacek 40

S

Sade de, markiz (właśc. Donatien Alphonse
François de Sade) 46, 72
Sagan Carl 49
Samozwaniec Magdalena (*de domo*
Kossak) 54
Sandauer Artur 100
Sapir Edward 73
Saramago José 170
Sartre Jean-Paul 20, 101
Savill Mervyn 82
Schily Otto 149
Schoedsack Ernest 43
Scholl-Latour Peter 149
Schröder Gerhard 149, 154
Schubert Ryszard 32, 173
Schuh Franz 173
Schulz Bruno 48, 112
Seelig Carl 82
Seiden Melvin 48
Sendecki Marcin 59
Sęp Szarzyński Mikołaj 89
Shakespeare William 39, 83, 89, 90
Sienkiewicz Henryk 44, 48, 51, 52, 64,
74, 80, 83, 89, 112, 115, 118, 142, 168,
182
Sieroszewski Waław 169
Sila Dominique 40, 91
Simon Claude 70
Singer Isaac Bashevis 81, 102

Skalmowski Wojciech (pseud. Maciej
Broński, Piotr Meynert) 45, 87, 103
Skibińska Elżbieta 40
Skoczylas Jerzy 62
Sławiński Janusz 91, 96, 97
Słowacki Juliusz 83, 112, 167, 168
Słyk Marek 32, 33, 34
Soderbergh Steven 125, 143
Sollers Philippe (właśc. Philippe Joyaux)
46, 101
Spielberg Steven 143
Stachura Edward 32
Staemmler Klaus 41, 76
Stalin Józef 79, 154, 159
Staniszki Jadwiga 161
Starr H.W. 109
Stasiuk Andrzej 169
Stefan Batory, książę siedmiogrodzki, król
Polski 84
Stiller Robert 47
Strugaccy, bracia 66, 69
Strugacki Arkadij 66
Strugacki Boris 66
Sulikowski Andrzej 44
Süskind Patrick 43
Swift Jonathan 39
Swirski Peter 16, 17, 18, 189
Szalsza Marek 171
Szczepański Jan Józef 21, 52, 53, 69, 72,
165, 173, 175
Szczypiorski Andrzej 41
Szkłowski Iosif S. 49
Szpakowska Małgorzata 109, 121
Sztwiertnia Jerzy 68
Szymborska Wisława 21, 142, 170

Ś

Ścibor-Rylski Aleksander 68, 110

Śnioszek Andrzej 33
Świetlicki Marcin 59, 174

T

Tarkowski Andriej 125, 144
Tekieli Robert 59
Tertulian, teolog łaciński 119
Todorov Tzvetan 86, 87
Tolstoj Lew 37, 56, 110, 115
Truchanowski Kazimierz 107
Trznadel Jacek 36
Tuwim Julian 164, 174
Tymiński Stanisław 159
Tyszkiewicz Beata 169

U

Ustynowicz Adam 13, 14

V

Varga Krzysztof 174
Verne Juliusz 55, 109

W

Wachowski Mieczysław 102
Wajda Andrzej 68, 143
Walas Teresa 55
Walc Jan 78
Wałęsa Lech 33, 65, 85, 86, 102
Wasilewski Andrzej 179, 180, 181, 182
Wat Aleksander 11
Wążyk Adam 32
Weizman Ezer 141
Werfel Edda 97
Whorf Benjamin Lee 73
Wichrowski Marek 93
Wieczorkiewicz Aleksandra 45

Wiener Norbert 82, 177
Wildstein Bronisław 139
Wilk Mariusz 169
Wiśniowiecki Jeremi 64
Witkiewicz Stanisław Ignacy (Witka-
cy) 61, 65, 111, 112
Wojnakowski Ryszard 67
Wojtunik-Ricketts Małgorzata 17, 190
Wolter (właśc. François-Marie Arouet) 72,
101
Worcell Henryk (właśc. Tadeusz Kurtyka) 111
Wyka Kazimierz 32, 33, 112
Wyka Marta 55
Wyrzykowska Irena 81
Wyss Johann David 88

Y

Yoshigami Shyozo 91

Z

Zatorski Ryszard 166
Zegadłowicz Emil 107
Zeltzer Janina 107
Zemeckis Robert 49
Zemek Wojciech 190
Zgorzelski Andrzej 109
Zgorzelski Czesław 109
Ziemkiewicz Rafał 135
Zięba Maciej 71, 72

Ż

Żebrowski Edward 80
Żeromski Stefan 77, 142
Żuławski Jerzy 168

zestawił Piotr Gorliński-Kucik

**Amazement and Interpretation:
On the Never-Ending Study of Literature
Stanisław Lem in Conversation with Mateusz Nowak**

Foreword Stanisław Beres
eds. Piotr Gorliński-Kucik and Paweł Jędrzejko

Summary

The book is a collection of six conversations that Mateusz Nowak conducted with the author of *Solaris* in the 1990s and at the beginning of the 21st century. Only three of these conversations have been published (in 'Wprost' and 'Polonistyka'), so the bulk of this volume is premiere material, yet in a sense – archival. The longest conversation, *Stanisław Lem jako znawca literatury*, is Lem's self-commentary on his concept of an empirical theory of literature, which he proposed in *The Philosophy of Chance* (1968). The writer's reflections, made from the distance of several decades, are complemented by reflections on literary life at the time. Other conversations are perceptive commentaries on the social and political situation at the turn of the century. The volume is supplemented by a foreword by Stanisław Beres. *Amazement and Interpretation* is probably one of the last premiere books by Stanisław Lem – a prose writer, essayist and philosopher, one of the most important creators of Polish culture in the 20th century.

Redaktor
Magdalena Pache

Projekt okładki
Łukasz Kliś

Korekta
Marzena Marczyk

Łamanie
Małgorzata Pleśniar

Redaktor inicjujący
Marcin Buczyński, Paweł D. Radek

Copyright © by Tomasz Lem
Copyright © for this edition by Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego
Wszelkie prawa zastrzeżone

🇮🇩 Stanisław Bereś – <https://orcid.org/0000-0002-4322-4288>

🇮🇩 Piotr Gorliński-Kucik – <https://orcid.org/0000-0003-3733-4023>

🇮🇩 Paweł Jędrzejko – <https://orcid.org/0000-0002-3251-2540>

Lem, Stanisław
Zadziwienie i interpretacja, czyli Literatury
uczymy się ciągle / ze Stanisławem Lemem
rozmawia Mateusz Nowak ; przedmowa:
Stanisław Bereś ; redakcja i opracowanie
naukowe: Piotr Gorliński-Kucik
i Paweł Jędrzejko. – Wydanie I.
– Katowice : Wydawnictwo Uniwersytetu
Śląskiego, 2026

<https://doi.org/10.31261/PN.4259>

ISBN 978-83-226-4507-9

(wersja drukowana)

ISBN 978-83-226-4508-6

(wersja elektroniczna)

Wydawca
Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego
ul. Jordana 18, 40-043 Katowice
<https://wydawnictwo.us.edu.pl>
e-mail: wydawnictwo@us.edu.pl

Druk i oprawa:
volumina.pl Sp. z o.o.
ul. Księcia Witolda 7-9
71-063 Szczecin

Wydanie I. Ark. druk. 12,5. Ark. wyd. 12,5. Papier offset 90 g. PN 4259.
Cena 44,90 zł (w tym VAT)

Zdziwienie i interpretacja, czyli literatury uczymy się ciągle to zbiór rozmów, które Mateusz Nowak przeprowadził ze Stanisławem Lemem w latach 1992–2004 – prawdopodobnie jedna z ostatnich premierowych książek pisarza. Część wywiadów ukazała się wcześniej w prasie, trzonem tomu jest jednak dotąd niepublikowana rozmowa *Stanisław Lem jako znawca literatury*. Książka ukazuje pisarza swobodnego, bezkompromisowego w ocenach, sięgającego do przeszłości, a zarazem przenikliwie komentującego współczesność – literaturę, politykę, technologię. Starannie opracowana krytycznie przez Piotra Gorlińskiego-Kucika i Pawła Jędrzejkę oraz opatrzona wstępem wybitnego lemologa Stanisława Beresia stanowi wyjątkowe świadectwo intelektualne ostatnich spotkań Nowaka z autorem *Solaris* w zaciszu jego krakowskiego gabinetu.

Patronaty

Cena 44,90 zł (w tym VAT)

Więcej informacji

